

A kert/udvar és szócsaládjának képe magyar népdalokban

Magyari Sára - 2014. 08. 27.

Ez adta dolgozatom apropóját is, amelyben az alábbi témaköröket vizsgálom röviden a *kert* és *udvar* képével kapcsolatosan: a szemléletesség-testesültség kérdése a Szótár alapján; a *kert* és *udvar* fogalma hogyan működik képnyelvi elemként, milyen szócsaládot alkotnak népdalainkban; a rekonstruált képek milyen népi tudás mentén szerveződnek; melyek azok a képzetek, amelyeket többé-kevésbé tudatosan rendelünk hozzá a *kert* és az *udvar* fogalmához; a két kulcsszó rokonértelműséget mutat-e vagy valamilyen másfajta viszonyról lehet szó; a Czuczor–Fogarasi-szótár szóértelmezéseiben mi a szerepe a népdaloknak?

A szakirodalmi áttekintés után népdalgyűjtemény (Ortutay 1970/2000) alapján vizsgálom a *kert* és az *udvar* jelentéskörét. Második lépésben összegyűjtöm a hozzájuk kapcsolódó metaforikus (?) nyelvi kifejezéseket (pl. *kis kertemben, szép kerek udvarom, kertek alatt*). A metaforák gyűjteménye nem teljes, de arra mindenképpen alkalmas, hogy érzékelhető legyen az az értékvilág, amely a népi tudásban gyökeredzik.

2. A Czuczor–Fogarasi-szótáregyik vonása a szemléletesség-testesültség, amely rávilágít a magyar nyelv, kultúra és gondolkodásmód (észjárás) mikéntjére (Czakó 2012). A testesültség és a tárgyiasítás nyelvünkben dominánsan van jelen. A nyelvi világkép témájában folytatott kutatások azt bizonyítják, hogy a rekonstruált nyelvi képek segítségével igazolható az az elképzelés, amely szerint minden, amit érzünk, tapasztalunk, a testünk által történik velünk (Ning Yu 2009), és a testhez viszonyítva beszélünk róla. A dolgok antropomorf megjelenítése gyakori előfordulás az emberi gondolkodásmódban, hiszen a test a lét szimbóluma és feltétele.

Boroditsky (2001, 2) szerint az emberek a konkrétumok alapján képesek csak megjeleníteni az elvont fogalmakat. A már ismert, jól érzékelhető dolgokból kiindulva lesznek képesek beszélni és – feltételezhetően – gondolkodni is az absztrakt fogalmakról. Erre metaforákat használnak, de ahhoz, hogy az egyének megérthessék egymást akkor is, hogyha elvont dolgokról beszélnek, szükséges a képek megegyezéssel alapú elfogadása.

A nyelvi képek egy része (amelyek hívószava elvont fogalom) tárgyiasított formában képzelhető el, mert csak így lehet róluk beszélni – a megtestesítés (*embodiment*) szintén gyakori előfordulású. Továbbá úgy tűnik, hogy két állandó viszonyítási pontot érvényesítünk: (a) az embert és (b) a teret.

(a)Az ember olyan komplex és stabil pont, amihez viszonyítható mindaz, ami nem-ember. Az olyan elvont fogalmak konceptualizálásában használjuk ezt az eljárást, mint az *élet*, a *halál*, az *idő*. Így lesz a halálnak férfi képe, az időnek gyógyító és az életnek nő jellege. Úgy gondolom, hogy azok a fogalmak, amelyek nagyon fontosak egy közösség számára, azokat személyként konceptualizálják.

Azok a fogalmak, amelyek eleve személyjellegűek (*barát*, *ellenség*, *nő*, *férfi* stb.) szintén az emberhez viszonyítottak, de itt általában valamilyen emberi tulajdonságot vagy cselekvést emelnek ki. Ugyancsak jellemző a személyjellegű fogalmak konceptualizálására, hogy tárgyiasított asszociációkkal is megfogalmazhatóak (pl. a barát áru jellegű, a nő pénz, a férfi kincs), és ezek szintén tipikus emberi tevékenységekre vezethetők vissza.

(b) A tér konkrétsága (belátható, bejárható, birtokolható stb.) szintén viszonyítási pontként szolgál az elvont fogalmakról való beszédben. Az *élet*, a *halál*, az *idő* és a *munka* is előhívja a tér domént. Ezek megjelenítése térmetaforákkal van kifejezve. De grammatikailag is gyakran a helyhatározó nyelvtani kategóriáit használjuk pl. *életben marad*, *halálán van*, *délben* (Magyari 2011).

Jogosan tehetnénk fel a kérdést, hogyan is kapcsolódik a *kert* és az *udvar* népdalokbeli képéhez a testesültség, a tárgyiasítás és a szemléletesség. A nyelvi anyag interpretálásával foglalkozó részben látni fogjuk, hogy egyfajta nézőpontváltásra van szükségünk ahhoz, hogy a jelentésfeltárás megvalósuljon (l. 3. rész). Jelen esetben a tér mint érzelmeket hordozó entitás jelenik majd meg.

A nyelvi kép terminus általában véve a szakirodalomban a beszélőközösség nyelvben reprezentált mindennapi tapasztalatait, naiv tudását jelöli. Mindig egy meghatározott nyelvi közösséghez köthető, ahol az objektív valóságra ráépül az úgynevezett mentális valóság, s így létrejön a külső világról egyfajta mentális előkép (Hegedűs 2000, 132–136).

Véleményem szerint a fentiek mellett a nyelvi világgép egyfajta tapasztalaton alapuló közös múlt nyelvi lenyomata is, hiszen a kollektív emlékezet olyan közös információhalmazt rejt, amely tudáshalmaz egy-egy beszélőközösség régmúlt időkbeli tapasztalatait, életmódját is rögzíti, miközben az aktuális jelenre követendő (vagy éppen elvetendő) viselkedési modellként hat. Ha ezt elfogadjuk, akkor közelebb kerülünk a CzF. szómagyarázatainak pontosabb megértéséhez.

3. A problémafelvetésben jeleztem, arra vagyok kíváncsi, hogy a Szótárban megadott jelentéskapcsolatok előjönnek-e népdalok szövegében. A CzF. meghatározása alapján a *kert*

1) gyöke a kört jelentő *ker*, melyből a helyet jelentő *t* képzővel lett *ker-t* am. körhely, kerített hely vagy tér (...) Bekerített földtér, telek, különféle hasznos növények tenyésztése, vagy gyönyörködtetés végett, s ez a mai megszokottabb értelme. *Gyümölcsös, zöldséges, káposztás, virágos kert. Mulató kert. Angol, francia izlésű kert. Házi kert. Szőlős, dinnyés kert. Veteményes kert. Kertet mivelni, öntözni. Kertben sétálni, mulatni. Kertet fallal, sövénynyel, deszkával, náddal, gyepüvel keríteni. Nincs oly rossz kert, melyben jó is ne teremne* (...) 2) Szélesb ért. kerített hely, melyben valamit tartanak. *Méhes kert, vadas kert, szérüs kert. Tüzelőfás kert.* 3) Egészen eredeti értelmében: kerítés, mely valamit körül vesz. *Latorkert*, azaz várat kerítő sáncz. Innen: *kertelni valamit* am. bekeríteni. Továbbá: *kertfedél* v. *kertsátor*, v. *kertlésza* am. a kerítés fedele v. sátra, v. lészája."

Az elsődleges jelentéskifejtés kapcsán adott példák mellett ott találjuk az alábbi népdalrészletet is: *„Betekintek kis kertjébe, / De csak nyomát veszem észbe, / Gyöpu mellett egy rózsafa, / Legszebb ága leszakasztva.”* A szótári (ÉKsz.¹) vezérjelentés alapján a *kert* olyan terület, amely általában véve a ház vagy falu körül található és növényeket természetnek benne.

A népi kultúrában a kert megmunkálása a nő feladata volt, hiszen itt olyan könnyebb földműves technikákat alkalmaztak, amelyeket a nők önmagukban is el tudtak végezni, ezen kívül pedig olyan növényeket termesztettek, amelyek a mindennapi konyhai munkálatokban és a gyógyításban voltak fontosak.

A CzF. szerint *udvar* szavunknak összetettebb a jelentése:

1) Kerített, s különösen lakházhoz tartozó, vagy több oldalú épület falai közt hagyott üres tér. Szűk, tágas, négyszögű, hosszukás udvar. *Majorház udvara. Szekérrel behajtani az udvarra. Udvarban megállni, járni. Holmit az udvarra kirakni. Pázsitos udvaron lakik a szegénység.* (Km.). Innen átv. ért. néha a napot, holdat vagy csillagokat övező gyűrűforma

kerület, melyet a gőzpárán megtört fénysugarak szoktak képezni. *Nap udvara, hold udvara.* 2) Szélesb ért. minden lakhely, vagy épület a hozzá tartozó területtel együtt, mit máskép latinosan portá-nak is neveznek. *Udvara minden vendégnek tárva áll. Ne merészelj udvaromba lépni.* 3) Főurak, fejedelmek lakhelye, a hozzájuk tartozó öszves családdal s háztartással együtt. *Grófi, hercegi, fejedelmi, királyi, császári udvar. Az udvarnál hivatalt viselni, szolgálni. Fényes udvart, nagy udvart tartani. Az udvar elutazott. Udvartól jött rendelet, parancsolat. Habzó tenger az udvar.* (Km.) (...). 4) Régebben jelentett udvarbiróságot is, innen Szabó Dávidnál is eléjönnek: *udvart (udvari törvényt) állani, udvart hirdetni, összehívni az udvart. Ott van gonosz udvar, ahol nincs igazság.* (Km.). 5) Kölcsönözött idegen szójárás szerint jelent nagy urak, vagy hölgyek körüli tisztelgést, hódulatot. Ezen értelmén alapulnak a következő kifejezések: *udvarol, udvari, udvariság, udvarias, udvariasság,* melyeket I. saját rovataik alatt (...).

Itt is megjelenik a népdallal való magyarázat: *Nézz ki rózsám ablakodból, / Most lépek ki*

udvarodból. Az elsődleges jelentést tekintve mindkét szótár CzF. és ÉKsz.¹⁾ kiemeli a

beépítetlenséget és a megműveletlenséget is, míg a másodlagos jelentésnél mindkét esetben

megjelenik a történelmi vonatkozás.

A népi hitvilágban a *kertnek* és az *udvarnak* sajátos jelentése van, mert egyszerre térelválasztó és teret összekapcsoló elemként működnek. A kint és bent határán helyezkednek el, egyfajta küszöbként tételeződnek, miközben mesterséges határt hoznak létre két világ, az emberi és a nem-emberi szféra között. Gondoljunk csak az olyan szertartásos tevékenységekre, mint a temetés, ahol a halott búcsúztatása sok helyen a kertben vagy udvaron történik, illetve a halottmosó vizet a kerítés tövébe öntötték (Keszeg 2000, 156–158).

3.1. A korpusz alapján a *kert* és az *udvar* gyakran a szerelem helye, „sőt az néha már szinte csak annak a jele, hogy szerelemről esik szó” (Vargyas 1987, 28). A szerelem milyenségét a *kert* vagy *udvar* minőségjelzős szerkezetei kódolják leginkább: *kis kert*, *virágos kert*; *kerek udvar* a leggyakrabban használt szerkezetek. A legtöbb népdalban ezek a szintagmák olyan teret jelölnek, amelyben a női princípium dominál (*Kis kertemben nyílik a rózsza. / Jaj, de ide érzik a szaga! / Leszakajtom egyik virágát. / Ölelem a rózsám derekát; Kerek udvar, kicsi ház, / Barna kislány mit csinálsz? / Csinosítom magamat, / Várom a galambomat*). A női jelleget nemcsak az erősíti, hogy konkrétan női névhez kapcsolva jelenik meg a *kert* (*Márton Kata kis kertjibe / Marci Miska sétál benne*), hanem sokszor a jelképes beszédmód is (*Kis kertemben uborka; / Reákapott a róka. / – Várj meg, róka, megleslek, / Komáromba vitetlek! / Komáromba vitetlek! / A tömlöcbe tetetlek; / Kurta vasra veretlek, / Onnan ki sem eresztlek*), mint például az uborka, róka fallikus utalásai vagy a tömlöcbe vetés, vasra veretés a szerelem börtönére ‘házasság’ történő utalás által.

Gyakori a *kert* és *udvar* névutós szerkezetekben való megjelenése is, amely azt jelzi, hogy testi szerelemről van szó. A *kertek alatt* történő együttlét lényege, hogy a falubeliek ne láthassák azt, ami ott történik (*A gyulai kert alatt, kert alatt / Barna legény rozmaringot arat*). A rozmaring aratása szintén szexuális konnotációjú: egyrészt mert a magyar népi képnyelvben gyakori metaforája a szerelmi együttlétnek a mezőgazdasági munka (l. kapálás, őrlés), másrészt mert a kifejezésben két olyan elem kerül egymás mellé, amelyek együtthasználatainak nincs valóságtartalma.

A *kert alatt* névutós szerkezet helyett gyakran találkozunk a *kert mellé* kifejezéssel is, amely szintén a rejtett tér intimitását jelzi (*Gyere, babám, a kert mellé, / Feküdjünk le egymás mellé! / Hadd nézzem ki a szemedből, / Szeretsz-e tiszta szívedből?*).

Az erotika helyszíne jelképesen ugyan, de a határhelyzetre utal. Mindaz, ami a *kis kertben*, a *kerek udvarban* történik

nem történhet meg a házban vagy az utcán. Azért nem, mert a pár vagy még nem hivatalosította mátkaságát, vagy tiltott szerelemről van szó, amit a közösség nem néz jó szemmel, illetve a viselkedési szabályok sem engedik meg, hogy mások szeme láttára létesítsenek testi kapcsolatot.

A *kert* szavunk több olyan szerkezetben is előfordul, ahol valamilyen titkos, tiltott esemény megy végbe. Erre utal a *kertek alatt* szólásunk is, amihez elsődlegesen a rövidebb út jelentést kapcsoljuk, de a 'titokban, észrevétlenül' végzett cselekvést is (népdalok esetében szerelmi együttlétet). Ugyanakkor a *más kertjében kapálgat* mondásunk 'más felesége a szeretője' jelentésben használatos.

A CzF. gyakran hoz példát a népdalokból egyéb címszavak esetében is (*rózsa, galamb, erdő*), sőt előfordul, hogy műköltészeti példákat is beépít a magyarázatokba. Miért van a Szótárban a két címszó egy-egy népdalrészlettel is alátámasztva? Mert ezek a szövegek tükrözik a leginkábbban a magyar gondolkodásmódot (észjárást): „nyelvünk szerkezete, működése, szelleme egy töről fakad népi kultúránkéval” (Czakó 2011, 167).

A népdalok alapján főként a *kert* szócsaládja[1] jelenik meg az alábbi elemekkel: *kerítés, kerítve, kertes*. A *kerítés* mellett/mögött történik az ölelés (*Vékony deszka kerítés, / Átlátszik az ölelés*). A *kertes ház* a lányos házra utal a leggyakrabban (*Kertes ház, benne egy rózsza nyílott. / Nem mentem el hozzá, pedig hívott. / Elhervadt, lehullott énmiattam! / Istenem, de sokszor megsirattam*).

A *bekerített* település kettős értelmű: egyrészt a bujdosó, szökésben lévő katona énekében jelenik meg, másrészt az otthon hagyott szerelmes utáni vágyakozásra utal (*Be van a város kerítve / Jaj, hogy menjek ki belőle?! / Olyan rózsát hagyok benne, / Meghasad a szívem érte*).

3.2. Azok a szókapcsolatok, ahol a *kert* és *udvar* önmagában áll vagy birtokos jelzős szerkezetet alkot, gyakran a katonaélet, a háború képzetét keltik (*császár udvara,*

vármegyeház udvara). Olyan konkrét helyként jelennek meg, ahol a háborúba vagy katonának besorozott fiú/férfi indulásra készen áll, vagy legalábbis készülődik az utazásra, az elválásra. A háborúba való készülődés előtti időszak egyfajta határhelyzetet jelez: még nem ment el otthonról a fiú, de már nem is éli a mindennapi, a megszokott életét (*Udvarom közepén egy kerek almafa, / Ahhoz van megkötve egy szürke paripa. / Fel is van nyergelve, fel is kantározva; / Most akartam, babám, hozzád menni rajta; / Most akartam, babám, veled mulatozni, / Megjött a behívó, el kell masérozni*). Egyfajta előrevetítése ez a háború, a katonaelet tragikumának és a benne rejlő megsemmisülés lehetőségének (*Udvaromon hármat fordul a kocsi; Édesanyám, a ládámat hozza ki! Hozza ki a behívó leveletem, Nagykászonból törölik a nevemet*). A katonadalokban átminősül az *udvar* és a *kert* fogalma: a férfi princípium kerül előtérbe.

3.3. Népdalainkban megjelenik az *udvar*nak egy olyan jelentésköre is, ahol a munka kerül előtérbe, de nem a munkavégzés helyszínéeként, hanem inkább gyülekező helyként azok számára, akik nem taroznak hozzá a ház népéhez (*Intéző úr udvarában van egy fa, / Párosával áll a summás alatta. / Intéző úr a summásra rákiált: / – Induljatok, az anyátok csillagát!*). Úgy tűnik, az ilyen népdaltípus használja a leginkább konkrét jelentésben az *udvar* fogalmát (*Első gazda ha kimegy az udvarra, / Fel-feltekint a csillagos égboltra. / – Jaj, istenem, felakasztom magamat! / Mit adok a kepés aratóimnak?*).

4. Felmerül a kérdés, hogy a *kert* és az *udvar* szavaink szinonimákként jelennek-e meg a népdalokban vagy valami másról lehet szó. Első látásra annak ítélnénk őket, főleg, ha csak a szinonimaszótárban keresgélünk, ha viszont a kontextuális jelentéseket vizsgáljuk – jelen esetben a korpuszt alkotó népdalokat –, akkor feltűnik, hogy a *kert* inkább a női léthez köthető tér, míg az *udvar* dominánsan férfi jellegű. A kert eleve szimbólumként funkcionál más kultúrákban is. A

Szimbólumtár (Pál–Újvári 2001) az alábbiakat írja a *kert* címszó alatt:

A kozmosz kicsinyített mása, világmodell, a földi **Paradicsom** (...) Közepén *axis mundi*ként helyezkedik el a világfa vagy a halhatatlanságot biztosító **fa**; (...). A kert az antikvitás szerelmi költészetében is erotikus szimbólum, ill. a női genitália jelképes megjelenítése. A kertbe való behatolás, a termények megdézsmálása a nemi aktust jelöli: „Elveheted kertemből büntelenül mi csak ott van, / ha megadod te nekem mind, mit a kerted ígér” (*Corpus Priapaeorum*, 5.). (...) A bibliai Édenkert a tökéletes boldogság és az ártatlanság állapotának szimbóluma. Ugyanakkor fájának gyümölcse a testi gyönyörök megízlelését kínálja, így válhat a földi szerelem helyévé (...).

Ha megvizsgáljuk a fentiekben összegyűjtött kertmegjelenéseket, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy a népdalokban előforduló erotikus képek (l. 3.1. rész) megegyeznek a szimbólumba integrált jelentésekkel nemcsak azért, mert erotikus szimbólumként funkcionál a *kert* az antikvitás óta, hanem azért is, mert világmodellként jelenik meg, ahol az (anya)föld, a termékenység, az élet női princípiumot hordoz.

Az *udvar* jelentéskörét vizsgálva nem nyújt segítséget a Szimbólumtár, mert nem működik szimbólumként ez a fogalom. De a korpusz alapján feltűnt, hogy kevesebb alkalommal jelenik meg ez a tér a szerelmi együttlét helyszínékként, mint a *kert*, ugyanakkor az *udvar* szócsaládja sem mutatható ki a vizsgált adatok alapján. Pedig a vizsgálódás kezdetén azt feltételeztem, hogy az *udvarol*, *udvarló*, *udvarlás* stb. származékok is nagy számban fordulnak majd elő a népi szövegekben. Ehhez a fogalomhoz a népdalok alapján inkább a férfit kapcsolható: a katonadalok gyakori helyszínévé válik az *udvar*, majd a munkával kapcsolatos döntések színterévé (l. 3.2., 3.3. rész), amely cselekvések a hagyományos kultúrában a férfiak feladatköréhez tartoztak.

Ha ezt elfogadjuk, akkor ebben az összefüggésben nem mutatható ki a *kert* és az *udvar* közti rokonértelműség, mert olyan jelentéseket társítunk hozzájuk, amelyek a férfi–nő viszonyra utalnak, s ezek első látásra inkább ellentétpároknak tűnnek. A mindennapiságban az emberek bizonyos *bináris oppozíciók* (Lévi-Strauss 1969, 307) mentén észlelik a környező világot. Ez azt jelenti, hogy mentálisan megteremthető egy olyan valóság, amely egymást kiegészítő ellentétpárokon alapszik: azaz sarkítva a környezetünk jó–rossz, szép–csúnya, mienk–idegen stb. Ezek a szó párok valójában álantónimák, mert esetükben nem ellentétes értéktartományok feszülnek egymásnak, hanem egymást alátámasztó, egymást kiegészítő ellentétpárok, amelyek szervesen összefüggenek és együttesen hoznak létre valami kerek egészet.

Jelen esetben a *kert* és az *udvar* konkrét és elsődleges jelentésében valódi szinonimitás áll fenn, de ha fogalmi metaforákként értelmezzük őket, akkor már egymást kiegészítő párokként értelmezhetőek, mert mindkét esetben valamilyenfajta elvontságot szükségesfeltételeznünk a képi megjelenések mögött: a szerelem, az erotika, a búcsú, a féltés, a félelem stb. mint érzés lehet az az elvont fogalom, amit megtestesít a *kert* és az *udvar*. A fentiekben utaltam rá (l. 2.a., 2.b.), hogy a megtestesítés létrejöttében milyen szerepe van az emberi testnek és a térnek. Úgy tűnik a korpusz alapján, kell lennie valamilyen formájú elvontságnak a *kert* és az *udvar* szavak mögött, mert konkrétan ugyan térként beszélünk róluk, de mégis az emberre utalnak: jelen esetben nőre és férfira.

A különböző művészeti ágak révén többször felmerült már az elképzelés, hogy a látható világ mögött létezik egy „valódibb” világ is. Ezt támasztják alá az olyan pszichológiai irányzatok kutatásai, amelyek szerint a tudattalan képekben fedi fel önmagát (erre utalnak a mítoszok, de az álmok is). Mircea Eliade (2006) szerint az álmok kaotikus, rendszertelen képekből állnak, de a mítoszokból, a vallásokból egy

rendszeres képi világ rekonstruálható, a megismerés magasabb szintje valósítható meg.

Ha a művészetben, a vallásban kimutathatóak az univerzális jellegű gondolkodási sémák az archetípusok és a szimbólumok által, akkor elképzelhető, hogy a nyelvi jelek mint az emberi tapasztalatra és nem az objektív valóságra vonatkozó információk is úgy utalnak egyfajta mögöttes világra, hogy visszavezethetők a három fő archetípus nyelvi képekben (metaforákban) történő megjelenésére. Másképpen szólva: a nyelvi képek (is) az archetípusok mentén értelmezhetők a legkönnyebben (akárcsak a szimbólumok a művészetekben vagy a vallásban).

Amikor Bańcerowski „az érzelmeknek a térbeli dimenzióban történő konceptualizációjánál” (Bańcerowski 2008, 175) az emberi testet, illetve a testrészeket olyan tartályként értelmezi, amelyben az érzelmek szubsztanciaként léteznek – a testet kitöltő anyagként, amely ki-be képes mozogni, akkor figyelmünket akaratlanul is Gilbert Durand (1977) archetípuselméletére irányítja. Eszerint az emberi tudatban olyan univerzális jellegű ősképek élnek, amelyek elsősorban a mítoszban, a szimbólumokban, a művészetben fejeződnek ki a leginkább. Ennek értelmében a Bańcerowski-féle tartályképzet megfeleltethető a Durand-i háromféle archetípusforma egyikének: kehely által kifejezett belsővé válás kifejeződésének.

Durand (uo.) három fő archetípust különböztet meg: a vertikális tömböt, amely a jogar vagy kard archetípusában jelentkezik; a horizontális jelleget, amely a kehely archetípusa és a ritmikus/ciklikus tömböt, amely a kirügyezett bot/fa vagy a kör, kerék archetípusa.

A népdalok alapján a *kert* esetében egyszerre van jelen a horizontális és ciklikus szemlélet is, azaz köthető a kehely, de a kör, kerék archetípusához is. A kehely tartályként működik, ami esetünkben erős érzelmek hordozójaként (szerelem, vágy, csalódás), de a kör, kerék is felsejlik a CzF. meghatározása

alapján: a kert gyöke a kört jelentő ker, körhely, kerített hely vagy tér konkrétságából kiindulva.

Összegzés. A dolgozat elején öt nagyobb kérdéskör vizsgálatát tűztem ki. A szemléletesség-testesültség kérdésével kapcsolatosan úgy tűnik a korpusz alapján, hogy a *kert* és az *udvar* mint érzelmeket hordozó tér jelenik meg, amely megtestesítője a szerelem, a vágy, a félelem, a féltés, búcsú fogalmának. Jelen esetben a bekerített tér mint érzelmeket hordozó entitás, akár kehelyként is működhet. Ugyanakkor az ember jelképe is: a *kert* női, az *udvar* férfi jelleget nyer.

A rekonstruált képek alapján a népi tudás sajátos jelentéssel ruházza fel a *kert* és az *udvar* fogalmát: mesterséges határként funkcionál a tiltott és a megengedett szerelem vagy a még itt levő, de már elmenni (eltűnni) készülődő katona sorsa között.

A két kulcsszó rokonértelműségét vizsgálva kiderült, hogy kontextuális jelentésüket véve alapul, ahol a *ker*thez a nőiség, az *udvar*hoz a férfi jelleg kapcsolható, inkább álantónimákként működnek, amelyek szervesen összetartoznak, illetve egységként funkcionálnak.

A népköltészet virág- és állatmetaforáit több publikáció tárgyalja, helyenként megjelennek a különböző térmetaforák is (pl. kapu, kút, híd; v.ö. Lükő 1942), de a *kert* és az *udvar* kimarad ezekből az írásokból. A népi képnyelv ismerete nélkül nemcsak annak veszélye áll fenn, hogy félreértjük népdalainkat, de a nyelv működésének, szemléletességének megvalósulását sem látjuk át ezek nélkül.

A Czuczor–Fogarasi-szótár jelentésmeghatározásai között gyakran találunk népköltészeti alkotásokat: a közmondások, szólások mellett népdalszövegeket is. Bár nincs külön magyarázat ezekhez, mégis értjük, sejtjük, hogy a népi képnyelv szervesen hozzátartozik a grammatikai és szemantikai tartományokhoz. Jelen dolgozat kísérletként értelmezhető arra vonatkozóan, hogy bemutassa annak

mikéntjét ahogyan a gyökelmélet és a népköltészet bizonyos produktumai összekapcsolódnak a magyar nyelv szemléletességében.

Források

CzF. = Czuczor Gergely – Fogarasi János 1862–1874. A magyar nyelv szótára I–VI. Pest.

ÉKsz.¹ = Juhász József – Szőke István – Ó. Nagy Gábor – Kovalovszky Miklós (szerk.)

1972/2002. *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Pál József – Újvári Edit 2001. *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*. Budapest, Balassi Kiadó.

http://www.balassikiado.hu/BB/netre/Net_szimbolum/szimbolumszotar. (2013. dec.). Ortutay Gyula (szerk.): 1970/2000. *Magyar népdalok*. Budapest, Neumann Kht.

Irodalom

Czakó Gábor 2011. *Eredeti magyar nyelvtan*. Budapest, Cz. Simon Könyvek.

Czakó Gábor 2012. *Tudományos mű-e a Czuczor–Fogarasi-szótár?* In: **<http://www.kortaronline.hu/2012/10>** (2013. dec.).

Bañcerowski Janusz 2008. *A világ nyelvi képe*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Boroditsky, Lera 2001. *Does Language Shape Thought? Mandarin and English speakers conceptions of time*. *Cognitive Psychology*, 43(1): 1–22.

Durand, Gilbert 1960/1977. *Strucurile antropologice ale imaginarului*. Univers, București.

Eliade, Mircea 1957/2006. *Mítoszok, álmok és misztériumok*.

Cartaphilus Kiadó, Budapest.

Hegedűs József 2000. Nyelvi világkép – magyar nyelv – idegen nyelv. In: *Magyar Nyelv* XCVI/2: 129–139.

Keszeg Vilmos (szerk.): 2008. *Magyar népi kultúra*. Ábel, Kolozsvár.

Lévi-Strauss, Claude 1969. *The Raw and the Cooked*. Harper-Collins, New York.

Magyari Sára 2011a Az idő nyelvi képe a magyar és román nyelvben. In: *Géczi János (szerk.): Iskolakultúra 8-9*, Gondolat Kiadó, Eger, 17–22.

Magyari Sára 2011b A barát és ellenség nyelvi képe a magyar és román nyelvben. In: *Kötél Emőke (szerk.): PhD-konferencia. A Tudomány Napja tiszteletére rendezett konferencia tanulmányából 2009*, Balassi Intézet, Márton Áron Szakkollégium, Budapest.

Yu, Ning 2009. *The Chinese heart in a Cognitive Perspective. Culture, Body, and Language*. Mouton de Gruyter Berlin – New York.

Vargyas Lajos 1987. Szerelmi-erotikus szimbolika a népköltészetben. In: *Hoppál Mihály – Szepes Erika (szerk.): Erősz a folklórban. Erotikus jelképek a néphagyományban*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 20–39.

[1]Az *udvar* szavunk szócsaládjának elemei nem mutathatók ki a vizsgált korpusz alapján.

One Reply to “A kert/udvar és szócsaládjának képe magyar népdalokban”

Borsi Ferenc, 10 év ago

Tisztelt szerző !

Szíves figyelmébe ajánlanám könyvem

:

Mi vagyunk a rózsák
Talán segítene a fölvetett kérdéskör
értelmezéséhez ?!
Tisztelettel : Borsi Ferenc

Your Email address will not be published.

Comment

Name*

Email*

Save my name, email, and website in this browser for the next time I comment.

Hozzászólás küldése

This site uses Akismet to reduce spam. [Learn how your comment data is processed.](#)

© 2025 e-nyelvmagazin.hu. All rights reserved.